

İNSAN KISIM KISIM

Toplulukların Anlaşılmasında
Psikolojik Bilimler

Erol Göka

İçindekiler

(3. Baskıya) Önsöz.....	9
-------------------------	---

BÖLÜM: I

İnsanın Grup-Varlığına Teorik Bir Yaklaşım

İnsanın Grup-Varlığı.....	17
Heidegger'in Dasein'ı.....	19
Kovel'in 'Kolektif Eylemin Akılsallığı' Anlayışı.....	25
Georg Simmel'in İhmal Edilmiş Sosyolojik Kavrayışı	27
Sosyal Psikolojiden Gelen Katkılar.....	35
Tajfel ve Turner'ın toplumsal kimlik teorisi.....	36
Alan Page Fiske'de toplumsallığın dört temel biçimi ..	41
Grup Psikoterapisi Alanından Gelen Katkılar.....	44
a) Grup analizi ve Tavistock grupları.....	47
b) Nesne ilişkileri teorisi	59
c) Kendilik (self) psikolojisi	68
Grup psikoterapisi alanından gelen son dönem katkılar	76
Sonuç.....	83

BÖLÜM: II

Grubun İşleyişine Olumlu ya da Olumsuz Etki Yapan Hususlar

İnsan İlişkilerinde ve Gruplar Arası İlişkilerde Yansıtma Özdeşim

Gruplarda Yapıcı ve Yıkıcı Etmenler	87
Yapıcı (Olumlu) Etmenler.....	89
1- Kişilerarası öğrenme "Girdi" (Input)	92
2- Katarsis	96
3- Grup bütünlüğü.....	99
4- Kendini anlama.....	101
5- Varoluşsal etmenler	104
6- Evrensellik	106
7- Umutlanma	107
8- Özgeçmiş	109
9- Ailenin yeniden canlanması.....	110
10- Rehberlik.....	112
11- Özdeşleşme	115
Yıkıcı (Olumsuz) Etmenler	116
1- Gerileme (Regresyon).....	117
2- Hayatta kalabilme anksiyetesi.....	121
3- İletişim eksiklikleri	123
4- Yansıtma özdeşim: (Bu konu, bir sonraki makalede ayrıntılı biçimde ele alınmıştır).....	125
5- Haset	128
6- Bireyselliğe karşı grup	130
7- Saldırganlık ve kin	131
Sonuç.....	133
İnsan İlişkilerini Kavramının Aracı Olarak Yansıtma Özdeşim.....	135
Tarihçe ve Tartışmalar	139
Klein'in İcadı	142

Bion, Kernberg ve Meltzer	147
Yansıtma Özdeşime "İletişim" Olarak Bakanlar	152
Ogden'in Modeli	156
1- Yansıtma (projection)	157
2- Kişilerarası etkileşim.....	158
3- Yansıtmanın yeniden içselleştirilmesi (re-internalization).....	159
Cashdan'ın Nesne İlişkileri Terapisi	159
1- Bağımlılık yansıtma özdeşimi.....	162
2- Güç yansıtma özdeşimi	164
3- Cinsellik yansıtma özdeşimi	165
4- Yaranma yansıtma özdeşimi	165
Tartışmaların Sonucu ve Yeni Ufuklar.....	166
Gruplar (ve Uluslar)Arası İlişkilerde Yansıtma Özdeşim.....	172
"Toplumsal"ın anlaşılmasında grup psikoterapisinin ihmal edilen rolü.....	172
Yeniden Bion: "Grup Davranışı"	175
Grup Davranışı Olarak Yansıtma Özdeşim.....	178
Bir Gruba Katılmanın Bedeli	180
Büyük Gruplarda Yansıtma Özdeşim.....	183

BÖLÜM: III Kitaplar Arasında

İnsanın Grup Davranışını Açıklamak İçin Neden Yeni Bir Bakış Gerekli?	193
Vamık Volkan'ın "Kanbağı" Kitabı.....	194
"Politik Paranoya" Kitabı ve Kavramı Üzerine	200
Sonuç Yerine ya da Toplumlar Ruhsal Bir Hastalığa Yakalanabilirler mi?	205
Psikolojinin Kısacasında Tarih ve Toplum.....	209
"Bensizbiz: Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi"	209

"Tarih Divanında Psikiyatri"	219
"İslam'ın Psikanalizi" mi?	223
Tarıtmadan Önce Silkelenecek Bir Kitap	223
İslamlardan Biri, Siyasal İslam	226
İslam'ın Psikanalitik Yapıçözümü	231
Öteki Kadının Yazgıları	236
Kadını Örtsek de mi Saklasak?	241
Kaç Kadın Yeter?	246
Binbir Gece Masalları	249
Toplumsal Bellek ya da Toplumlarda Nasıl Anımsar?	255
"Toplumlarda Nasıl Anımsar?"	256
"Kültürel Bellek"	260
Kimliğimiz, İnşa Ettiğimiz İlk Yuvamızdır	267
Kimlik Sorunu, Neden Şimdi?	268
Kimlik, Özsel Değildir, İnşa Edilir	271
Benzerlik ve Fark, Kimlik İhtiyacının Anahtarı	273
Kimlik İnşasının Taşıyıcı Kolonları	275
"Öteki" İhtiyacının İşlevi, Kimlik İnşasını Aşar	277
Kolektif Bellek ve Resmi Tarih, Kimlik İçin Gereklidir	279
Kimlikli ve Huzurlu Bir Dünya Mümkün	280
Kaynakça	283
Dizin	295

(3. Baskıya) Önsöz

Elinizdeki kitabın ilginç bir hikâyesi var. 2004 yılında ilk baskısının önsözünde şunları yazmışız:

"Psikiyatri alanında çalışan bir hekimin, ilk bakışta "*sosyolojik*" veya "*sosyal psikolojik*" bir konu olduğu izlenimini veren **Topluluklar ve Zihniyetleri: Grup-Varlık Olarak İnsan**' başlıklı bir kitap yazma girişiminde ne işi var? Hele hele bu kişi, psikiyatrinin meslek ve bilim olarak sınırlarındaki muğlaklığın birçok karışıklığa ve etik soruna yol açtığıнын farkında olan ve bundan yakınan birisiyse bu sorunun önemi daha da artıyor.

İnsanın başkalarıyla olan varlık yanının dışavurumu olan durumlar, yani kişiler arası alan ve topluluk tutumları, beşeri bilimlerin nesnesini oluşturmakla birlikte, bugüne kadar nasıl ele alınmaları gerektiği konusunda bir fikir birliği sağlanamadı. Bunun en açık nedenini, insanın ve ilişkilerinin karmaşıklığı oluşturuyor elbette ama beşeri bilimlerin mevcut halindeki kargaşa da bu karmaşıklığı çözmek yerine arttırıyor adeta. Kişi-

ler arası alanı incelemenin güçlükleri ortadayken, bir de insan gruplarının 'ulus', 'devlet' gibi büyük organizasyonel etkinlikleri ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri olduğu gerçeği, tırmanılması gereken koca bir dağ kitlesi gibi önlerine dikiliyor henüz düz ovalarda sekerek dolayan bilimcilerin...

İnsanın grup yaşamı, grup davranışı, onun ontolojik bir boyutudur. Bu nedenle insanın bireysel varlığının yanı sıra bir de "*başkalarıyla-olan- varlık*" yani "*grup-varlık*" yanından söz ediyoruz. İnsanın grup-varlığı, bugün etnoloji gibi doğa bilimsel bakışları bir kenara koyarsak, felsefi antropolojinin, sosyolojinin, sosyal psikolojinin ve bu arada başta psikodinamik yaklaşımlar olmak üzere psikiyatride bir tedavi yöntemi olan psikoterapi ekollerinin ilgi alanı içindedir. Birçok sorun olsa da bu kadar çeşitli bilgi dalları tarafından incelenmesinin sonucu olarak 'grup' alanında oldukça yaygın sayılabilecek bir literatür mevcuttur. Ama ne yazık ki, böylesine bir bilgi birikimine rağmen insanın grup-varlığının doğası ve ne'liği hakkında tutarlı bir bakışımız henüz yoktur. Hatta insanın neden grup halinde yaşadığı sorusuna bile bilimsel bir cevap verilebildiği söylenemez.

Oysa insan topluluğunun ve ilişkisinin olduğu her yerde dolaysız bir biçimde bir 'organizasyon', bir 'hukuk', bir 'etik', bir 'siyaset' ve bir 'psikoloji' ortaya çıkmak zordur. Psikoloji dışındaki boyutların incelenmesi, biraz koşulların dayatmasıyla, yöntem sorunlarına rağmen, nispeten daha kolay başlanılabildi ama psikolojik boyutun gözlerden kolayca kaçan niteliği çoğu zaman görülmesini bile zorlaştırıyor. İnsanın grup-varlığıyla ilgilenen bilgi dallarında, birçok verimli bilgiler üretilmesine rağmen toplumların ve liderlerin, toplum-lider etkileşimi-

nin, toplumların birbirlerine karşı davranışlarının psikoloji ve psikopatolojisi tüketici biçimde ele alınamıyor.

Sosyal psikoloji ve politik psikoloji, toplumun ruhsal durumunu ve rahatsızlıklarını anlamayı amaç bile edinmeyen çok farklı bir bilim nesnesi ve yöntem bilgisiyyle çalışıyor. Psikiyatri ise, her ne kadar, ruhsal hastalıkların nedenleri ve tedavileriyle ilgili olarak insanın toplumsallığını hesaba katan teorilere sahipse de bireye (tek bir insana) ve onun hastalıklarına odaklanmış durumda. Psikiyatrinin bu eksikliği, kendisini en açık biçimde ruhsal rahatsızlıkların tedavilerinde 'aile' ve 'grup psikoterapileri' gibi modalitelere yer verilirken etiyojilerinde (oluş şekilleri) bozuk grup davranışları üzerinde hemen hiç durulmayışında gösteriyor. Aynı şekilde 'şiddet', 'savaş', 'ihtilaf', 'çatışma' gibi gruplar arası alanın temel konularında psikolojik ve psikopatolojik etkenin kendisini açıkça belli ettiği durumlarda bile psikiyatrik bilgiden yeterince yararlanılmıyor. Dolayısıyla 'toplumsal ruhsallık' adını verebileceğimiz alan, hem tüm beşeri bilimlerin nesnesi durumundadır hem de henüz herhangi bir bilimin nesnesi olamamıştır. Ruh sağlığı profesyonellerine dost sohbetlerinde, medyada en sık "bugünlerde toplumun ruh sağlığının bozulup bozulmadığının ya da ne durumda ne olduğunun" sorulup durmasının nedeni, işte bu eksikliklerdir.

Elbette bilimsel bilgi alanında henüz meşru bir yer bulunmadı diye insanın grup davranışıyla ilgili bilgi gereksinimi askıya alınmış değil. Birçok bilimci ve düşünür adeta bu eksikliği gidermek istercesine insanın grup davranışı hakkında bilgi üretmeye çalışıyor. Özellikle siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda grup davranışına ilişkin bilgiye duyulan açlık, hiç de böyle bir uzmanlık alanı olmadığı halde, kimi ruh sağlığı profesyonellerinin 'da-

nışman' olarak görevlendirilmelerine neden oluyor. Siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi insanın (büyük) grup davranışıyla ilgili alanlarda çalışan veya bu alanlara ilgi duyan ruh sağlığı profesyonelleri, deneyimlerini derme çatma teorik çatılar altında bir araya getiriyorlar ve ortaya çok verinin ama az bilginin yer aldığı bilim mi edebi deneme mi olduğu pek belli olmayan 'hoş' kitaplar ve makaleler çıkıyor. İnsanın grup-varlığı, toplumların ve liderlerin, toplum-lider etkileşiminin, toplumların birbirlerine karşı davranışlarının psikolojisi ve psikopatolojisi bilimsel olarak anlaşılabilirse eğer, toplumun ruhsal durumu ve ruhsal sağlığı hakkında kerameti kendinden menkul bilgi üretimi sürdürülmeye devam edecek görünüyor.

İnsanın grup-varlığının bilimsel olarak ele alınmasının sağlanabilmesi için tüm bu ilgi alanlarında elbirliğiyle çalışmalar yapılması gerekiyor. Bu konuda psikiyatriye düşen oldukça fazla görev var. Çünkü psikiyatri, insanın grup davranışıyla ilgili olarak grup psikoterapileri alanı gibi, bir asra yakın zamandır bilgi üreten özel bir uygulama alanına ve psikanalizden üretilen bilgiyi içerebilecek bir bünyeye sahiptir.

Uzun yıllardır grup psikoterapisi uygulamalarının içinde olan birisi olarak biz de çorbada tuzumuz olması dileğiyle, **'Topluluklar ve Zihniyetleri: Grup-Varlık Olarak İnsan'** adlı bu çalışmada grup psikoterapisi ve psikanaliz literatürüne dayanarak, insanın grup-varlığının nasıl ele alınması gerektiğiyle ilgili bir perspektifi örnekleriyle birlikte sunmak istiyoruz."

Görülebileceği üzere derdimiz çok açık, insan varoluşunun belirleyici niteliklerinden birisinin onun "*grup-varlık*" oluşu olduğunu, insanın bu özelliğinin akademinin birçok dalı tarafından ayrı ayrı ele alındığını, bütünleştirici

bir bakış gerektiğini ileri sürüyoruz kitabı yazma gerekçemizde. Bu nedenle kitabın ilk bölümünü oluşturan teorik kısımda, "insanın grup-varlığına teorik yaklaşımlar"ına odaklanıyoruz. İnsanın grup içindeki yaşamını ele alırken, bireyi ve grubu birbirlerine indirgeyici yaklaşımların reddedilmesinin, birey-grup ilişkisine değişik aşamalarda farklı yanları öne çıkan, diyalektik bir bütün olarak bakılmasının önemini vurguluyoruz. Birinci bölümde ayrıca, gündelik yaşamda spontan biçimde kurulan, yaşayan ve kaybolup giden gruplardaki yaşantıları, olumlu ve olumsuz yönde etkileyen etmenler, grup psikoterapisindeki bilgi birikimi eşliğinde analiz edilmeye çalışılıyor. İnsan ilişkilerinde olup bitenlerin, birbirimize uyguladığımız bilinçdışı psikolojik manevraların anlaşılması konusunda psikanalizde yıllardır "*yansıtma özdeşim*" adı altında toplanabilecek çalışmaların son zamanlarda beşeri bilimcilerin de dikkatini çektiğinden bahisle birinci bölümde insanlar ve gruplararası ilişkilerde yansıtma özdeşimlerin rolüne de özel bir yer ayırıyoruz. Yansıtma özdeşimlerin insanlar ve gruplararası ilişkilerdeki bu rolü anlaşılabilir olduğunda, kendi bireysel ve grup kimliğimizin oluşması ve korunması adına, "öteki"lerden nasıl yararlandığımız sorununun önemli bir kısmının aydınlatılmış olacağını düşünüyoruz.

"Topluluklar ve Zihniyetleri: Grup-Varlık Olarak İnsan" adlı ilk baskının ikinci bölümü "Kitaplar Arasında". İkinci bölüm, bu alanda Türkçe literatürde bulunan çalışmaların değerlendirilmesine ayrılıyor. Bu kitapların eleştirilerek değerlendirilmesi aracılığıyla, "insanın grup davranışını açıklamak için neden yeni bir bakış gerektiği", "toplumların ruhsal bir hastalığa yakalanıp yakalanamayacakları", "topluluk zihniyetinin analizi konusunda psikanalizin kat-

kıları ve eksikleri”, “toplumsal psikolojinin tarihsel boyutu ve bellekle ilişkisi” konularına ışık tutulmaya çalışılıyor.

Kitabın ilk baskısının önsözünü bu kadar uzun tutmamızın nedeni “İnsan Kısım Kısım: Toplulukların Anlaşılmasında Psikolojik Bilimler” adıyla yaptığımız elinizdeki 3. baskıda da aynı gerekçe ve inancı muhafaza etmemiz. Ve teorik bölüme aynı şekilde yer vermemiz... Kitabın ilk ve ikinci baskısında teorik bölümün dışında “Bazı uygulama alanları” başlığı altında bir üçüncü bölüm daha var. “Siyasi vahşet gruplarının ve intihar eylemcisinin psikolojisi”, “Ermeni sorununun gözden kaçan psikolojik boyutu”, “Ortadoğu barışının psiko-politik çerçevesi”, “Velayet-i Fakih inancının yol açtığı ve ardındaki toplumsal psikoloji”, “Arap dünyasındaki ana psikolojik motifler” ve “ABD’nin işgalinden sonra Irak’ta ortaya çıkan toplumsal psikolojik durum” gibi birçok pratik soruna yer veriliyor. Bu tip güncel pratik sorunlara yenileri ilave edilerek 2006’daki ikinci baskıda kitabın ağırlık merkezini oluşturunca, kimlikle ilgili özel bir bölüm daha açılarak kitabın adı değiştiriliyor:

“İnsan Kısım Kısım: Topluluklar, Zihniyetler, Kimlikler”

Aradan tam 13 yıl geçti, köprülerin altından çok sular aktı, hayat ve uluslar arası konjonktür özellikle bölgemizde birçok yeni olaya ve vakaya neden oldu. Yeni olay ve vakaları, kitaba eklemektense, ilk iki baskıdaki “uygulama” bölümünü kitaptan çıkararak, “Kitaplar Arasında” bölümünü yeni kitaplarla zenginleştirerek, okuyucumuza teorik bir kitap sunmaya karar verdik. Artık takdir sizlerin...

Ankara/ Mart 2019